

ORTAÇAĞ TÜRK-İSLÂM DÜNYASINDA MİZAHIN SEYİRLİK VE DİLBAZ USTALARI: SARAY MASKARALARI

Yrd. Doç. Dr. Züriye ORUÇ*

Öz

Maskaralar taklit, hikâye, şaka, alay ve yergi yoluyla içinde buldukları ortamı neşelendiren, hizmetine girdikleri kişileri eğlendiren güldürü ustaları ve oyuncularındılar. Kıvrak bir zekâyâ sahip oldukları aktarılan hikâyelere bakılarak kolayca anlaşılabilir. Kaynaklarda maskaradan başka *soytarı*, *cüce*, *delkak*, *mudhik* kelimeleri de geçmektedir. Maskaralığın tarihi ise çok eski çağlara kadar gider. Geçimlerini, meslek haline getirdikleri bu iş ile sağlayan maskaralar, firavunların sarayında, Avrupa'da eğlencelerde, tiyatrodâ ve gerek batı gerekse doğuda saraylarda görülmüşlerdir. Araştırmanın amacı Ortaçağ Türk-İslâm dünyasında bir meslek olarak maskaralık ve maskaralar hakkında bilgi vererek özellikle hükümdarların hizmetine giren maskaraların hükümdarlarla olan ilişkilerine ışık tutmaktır. Çalışma sonucunda, maskaraların güç, otorite ve servet sahibi kişilerin, bilhassa hükümdarların hizmetine girdikleri, onlara son derece yakın oldukları, şakalarından, söz ve taklitlerinden dolayı mazur görüldükleri ve cezalandırılmadıkları ortaya konulmuştur. Cüretkârlık mesleklerinin olmazsa olmazıydı. Ancak yine de az olmakla birlikte uyarı veya ceza aldıklarını gördüğümüz maskaralar vardır. Onlar bizden önceki dünyanın eğlence hayatının önemli bir parçasıydılar.

Anahtar kelimeler: Ortaçağ, Maskara, Mizah, Saray.

Marvellous and Silver-Tongued Masters of Humour in Medieval Turkish Islamic World: Court Jesters

Abstract

Jesters are the masters and players of laughter who used to entertain those whom they served through imitations, stories, jokes, mockery and satire. It is easy to understand from their stories that they were very quick witted. The other names for the jesters in the sources are fool and midget. The origins of jesters go back to ancient times. Jesters used their skills to make a living, and they frequented palaces of the pharaohs, public festivals, theatres, and courts of both western and eastern countries. This study aims to shed light on the relationship between jesters and rulers through providing information on the professional jesters in mediaeval Turkish Islamic world. It is concluded that jesters primarily served and were intimate with those with power, authority, and wealth and especially rulers. The jesters were excused and not punished for their jokes, statements, and mockery. Insolence was the key to their career.

* Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, zuriyeoruc@gmail.com

Despite few in number, there are instances where jesters were warned or punished. They were a significant part of the entertainment in the past.

Keywords: Mediaeval, Jester, Humour, Court.

1. Giriş

Maskaralığın tarihi çok eski çağlara kadar gitmektedir. Mısır'da firavunların hizmetinde bulunan *pigme* adı verilen *zenci cüceler* maskaralık yapardı¹. Yine Eski Yunan ve Roma'da *mimus* adı verilen ve maskaralık yapan oyuncular vardı. Bu oyuncular daha sonra Avrupa'da ve Bizans'da da sanatlarını icra etmişlerdir². Ortaçağda kilisenin baskısı altında kalan tiyatro ve dolayısıyla maskaraların bir dönem güçleri kırılmışsa da maskaralığın bir meslek ve sanat olarak icra edilmesini engelleyememiştir³. Bununla birlikte batı tiyatrosunun şekillenmesinde abartılı kıyafetleri ile halkı eğlendiren, zengin, otorite ve güç sahibi kişilerin hizmetine girmeye çalışan, bazen zekice şakaları ve yergileri bazen de bel altı esprileriyle etrafındakileri kırıp geçiren, taklitte maharetli maskaraların önemli etkileri olduğu görülür⁴. Maskaralar sadece eğlencelerde gösteriler yapmakla kalmamış; onlardan bir kısmı Avrupa'da ve Bizans'da saraylara, hatta piskoposların hizmetine girmişlerdir. Öyle ki VIII. yüzyılda Karolenj İmparatoru Charlemagne'ın yayınladığı 37 maddelik bir bildiri ile (789) piskoposların, başrahiplerin ve baş rahibelerin iki maskara edinmelerine yasak getirilmiştir⁵.

Türk tarihinde yine onlara rastlamak mümkündür. Romalı diplomat ve tarihçi Priscus, Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius (408-450) tarafından gönderilen (448) elçi heyeti ile birlikte Hun Hakanı Attila (ö. 453) tarafından kabul edildiklerinde yemekten sonraki eğlencede Moritanyalı bir maskara olan Zercon'un (Zercon Maurusius) izlendiğini anlatır. Priscus'un anlatımıyla maskara Latin, Got ve Hun dillerinde kullandığı çeşitli sözleri, elbisesi, sesi ve kekemeliği ile izleyenleri kahkahalarla güldürmekteydi⁶. Ayrıca Priscus, Zercon'dan önce de İskit bir maskaranın "*tuhaf hareketleri ve saçma sapan sözleriyle*" herkesi güldürdüğünü söyler. Ancak Priscus'a göre Zercon'un hareket ve sözlerine karşı Attila'nın yüzünde hiçbir ifade değişikliği olmuyor,

¹ Özlem Kurtdere Tok, *Soytarı-Ressam İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2009, s. 10; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, cilt: I, çeviren: Abdullah Köşe, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1989, s. 173.

² Metin And, "Soytarı: Tiyatronun Yaşam Suyu", *Sanat Dünyamız*, sayı: 74, kış, 1999, s. 128.

³ And, 1999, s. 128-129.

⁴ Metin And maskaralığın, hokkabazlık ve sirk ile birlikte *sahne sanatlarının anası* olduğunu söyler. Bkz. And, 1999, s. 127.

⁵ Özlem Genç, "Ortaçağ Avrupa'sının Dini ve Sosyal Hayatına İlişkin Bir Bildiri: Duplex Legationis Edictum", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 31, sayı: 51, 2012, s. 47, 59.

⁶ Priscus, *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, çeviren: Ali Ahmetbeyoğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 14, 56-57.

Attila onu görmeye bile tahammül edemiyordu. Zercon esir olarak getirildikten sonra Attila'nın kardeşi Bleda'nın hizmetine girmiş bir maskaraydı. Maskarasını yanından ayırmayan ve ona kıymet veren Bleda ölünce (445) Attila tarafından uzaklaştırılmış, geldiği yere geri gönderilmiştir⁷.

Ortaçağ Türk-İslâm dünyasına bakıldığında, eğlencelerde *hüner sahibi* olarak nitelendirilen oyuncuların, hokkabazların, müzisyenlerin, şarkıcıların, dansçıların yer aldığı görülmektedir. Hükümdarın düğünü, tahta çıkışı, zafer gibi önemli olaylar sebebiyle düzenlenen eğlencelerin dışında hükümdarların ve vezirlerin eğlence meclislerinde de özellikle müzisyenlerin ve şarkıcıların yer aldığını görüyoruz. I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237), Eyyûbi Hükümdarı Melik Âdil'in kızı Melike-i Adiliyye (Gaziye Hatun) ile evlendiğinde, bir hafta süren tören ve eğlence düzenlenmiş; bu eğlencelerde Mısır, Şam, Anadolu ve Musul'dan gelen oyuncular, hokkabazlar ve kavalcılar seyredilmiştir. Sekizinci gün ise I. Keykubâd tarafından halka açık bir eğlence tertip edilmiştir⁸. Bunun yanında taklit de XII. yüzyılda Anadolu'da bir eğlence aracı olarak kullanılmaktaydı. Anna Komnena, Türkiye Selçuklu Hükümdarı Şahinşah (1110-1116) ile I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) mücadelelerinde, Bizans İmparatorunun ayak ağrısı sebebiyle ordusunun başına geçmemesinin, Şahinşah'ın çevresindekiler tarafından alay konusu yapıldığını, bu kişilerin taklit yaparak eğlendiklerini anlatır. Onları orta oyuncularına benzeten I. Aleksios'un kızı Anna, eserinde şöyle der: “Doğaçlamadan gülünç laflar uyduran orta oyuncularını gibi, Barbarlar, İmparatorun ayaklarındaki ağrıyı alaya aldılar; onun çektiği acılar gırgır geçme konusu edildi. Gerçekten bunlar, İmparatorun çevresindeki hekimler ve bakıcılar' taklidi yaparak, orta yerde de İmparator taklidi yapan, yatağa yatmış biriyle, olayı alaya aldılar. Bu gibi aptalca şeyler, Barbarları güldürebilmekteydi.”⁹ Bu örnek, taklidin eğlencedeki önemine işaret etmekle birlikte elbette bu kişiler profesyonel oyuncular değillerdi. Maskaralar ise sanatlarını profesyonelce sunmaktaydılar.

2. Maskaralar ve Maskaralık

Maskaralar, taklit, hikâye, şaka, alay ve yergi yoluyla içinde buldukları ortamı neşelendiren, hizmetine girdikleri kişileri güldüren ve eğlendiren güldürü ustaları ve oyuncularındılar. *Maskara*, Arapça *مسخره* (mashara) kelimesinden gelir. “Alay konusu, maskara, tuhaf, gülünç, komik” anlamlarındadır¹⁰. Kelime bu anlamlarıyla Farsça'ya da geçmiştir. Kaynaklarda *maskaradan* başka *soytarı*, *cüce*, *delkak* ve *mudhik* kelimeleri kullanılmıştır.

⁷ Priscus, 2017, s. 51-57.

⁸ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, cilt: I, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 313.

⁹ Anna Komnena, *Alexiad. Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi. Malazgirt Sonrası*, çeviren: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 479-480.

¹⁰ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, (madde: مسخر), s. 380.

Bununla birlikte Osmanlı döneminde *pusatçı, nekre, binevâ, curcunabaz, cin askeri, tulumcu* gibi adlandırmaları görürüz¹¹.

Maskaralar bizden önceki dünyanın eğlence hayatının bir parçasıydılar. Geçimlerini hizmetine girdikleri kişilerden sağladıklarından zengin, otorite ve güç sahibi kişilerin meclislerinde yer almaya çalışırlardı. Cüveynî'nin aktardığına göre Anadolu'da geçimini maskaralık yaparak sağlayan bir kişi I. Alâeddîn Keykubâd'ın ölümünden sonra etrafındaki kimselerin tavsiyesi ile, kendisinden "... gözünde altınla toprak aynı değerdedir" diye konuşulan Moğol Hanı Ögedey'in (1229-1241) yanına gitmek amacıyla uzun bir yolculuk yapmış, üç yıl içinde büyük bir servete kavuşmuştur¹². Dolayısıyla XII. ve XIII. yüzyıl Anadolu'sunda maskaralığın bir meslek olarak icra edildiği bu ve benzeri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Onların eğlence hayatındaki yerini gösteren en önemli kanıtlardan biri ise 1153-1233 tarihleri arasında Diyarbakır'da yaşamış Müslüman bilgin ve mühendis Cezerî'nin¹³ yapmış olduğu otomatlar arasında bir maskara otomatının bulunuyor olmasıdır (Resim-1, Resim-2).

3. Saray Maskaraları

Ortaçağ saraylarında hükümdarların güzel vakit geçirmesini sağlayan müzisyenler, şarkıcılar, dansçılar, nedimler bulunurdu. Bununla birlikte hükümdarları eğlendiren ve güldüren maskaralar olurdu. Selçuklu saraylarında da dönem dönem maskaralara rastlarız. Alp Arslan'ın oğlu Arslan Argun'un (ö. 490/1097)¹⁴, Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın (1072-1092) ve Sencer'in (1118-1157), Irak Selçuklu Hükümdarı Mesud'un (1134-1151) ve Süleymanşah'ın (1159-1161)¹⁵ maskaraları vardı. Ayrıca Berkyaruk döneminde (1092-1104) vezirin eğlence meclisinde görülürler¹⁶. Yine, Eyyübî Hükümdarı Melik Eşref'in (1200-1237)¹⁷, Karamanoğlu Beyi II. İbrahim'in (1423-1464)¹⁸ ve Abbasî Halifesi

¹¹ And, 1999, s. 133.

¹² Cüveynî, *Tarih-i Cihanğüşa*, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 215-216.

¹³ Tam adı Bedî'üz-zamân Ebû'l-İzz İsmâil b. er-Rezzâz el-Cezerî'dir. 1153-1233/548-630 yılları arasında yaşamıştır. Cizre (Cezîre)'lidir. 1181-1206 tarihleri arasında Âmid (Diyarbakır) Artuklu emirlerinin hizmetinde bulunmuştur. *El-Câmi' Beyne'l-ilm ve'l-'Amel en-Nâfi' fi es-Sınaâ'ti'l-hiyel* (Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar) adlı eserini Diyarbakır Emiri Nâsırüddin Mahmud'un isteği üzerine yazmış ve 1205'de tamamlamıştır. Bkz. Sadettin Ökten, "Cezerî", *DİA*, cilt: VII, 1993, s. 505-506; Cezerî, *El-Câmi' Beyne'l-ilm ve'l-'Amel en-Nâfi' fi es-Sınaâ'ti'l-hiyel*, hazırlayan: Sevim Tekeli-Melek Dosay-Yavuz Unat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. XVI; Recep Külcü, "Ortaçağ Anadolu'sunun Büyük Mühendisi El-Cezerî", *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2005, s. 1-9.

¹⁴ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, cilt: I, hazırlayan: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 58-59.

¹⁵ Ahmed b. Mahmud, II, 1977, s. 100.

¹⁶ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çeviren: Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 85.

¹⁷ İbn Keşîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*, cilt: XIII, çeviren: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s. 422.

Hârun Reşîd'in de (786-809) maskaralarının olduğu anlaşılmaktadır. Saray maskaralarından adlarına tesadüf edilen bazıları ise şöyledir: Bleda'nın hizmetindeki Moritanyalı Zercon, Abbasî Halifesi Hârun Reşîd'in maskarası İbn Ebû Meryem¹⁹, Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın maskarası Caferek²⁰ ve Turşek²¹, Sultan Sencer'in maskarası Ali Çetir²² ve Felek²³.

Maskaraların saraylardaki esas görevi hükümdarı, devlet meselelerinden arta kalan zamanlarında, dinlenme ya da eğlence vakitlerinde güldürmek veya moralsiz olduğunda yeniden moral kazanmasını sağlamaktır. Onların bu işte mahir oldukları, kaydedilen pek çok anlatıdan anlaşılmaktadır. Örneğin Fihî Mâ Fih'deki bir hikâyeye göre; bir hükümdarın canı epey sıkılır, emirler de onun bu halinden korktuklarından, bir türlü yüzü gülmeyen hükümdarın yüzünü güldürsün diye, hükümdara oldukça yakın olan maskarasını türlü vaatlerle hükümdarın yanına gönderirler. Hükümdar maskaraya doğru bakmadığından maskara taklit yaparak onu güldüremez. Nihayet maskara, bir ırmak kenarında oturmuş, başını önüne eğmiş olan hükümdara şöyle der: "Bu suda ne görüyorsun?" Hükümdar: "Bir kaltabanı görüyorum" der. Maskara o zaman "Ey âlemin padişahı! Eh, bu kulunuz da kör değil ya!" cevabını verir²⁴.

Maskaralar şakalarından, söz ve yergilerinden veya yapıp ettiklerinden dolayı çoğu zaman mazur görülürler ve cezalandırılmazlardı. Onların da bunun bilincinde olarak, hükümdarı güldürebilmek ve gözüne girebilmek için keskin cümleler kurabildikleri veya cüretkâr hareketlerde bulunabildikleri görülür. Maskaralar başka kişilerin hükümdara söyleyemeye cesaret edemeyeceği şeyleri söyleyebilirlerdi. Bu cesaret, yaptıkları işin bir parçasıydı. Ancak bazen keskin bir dille söyledikleri yüzünden başları ciddi şekilde belaya girebiliyor, hatta öldürülebiliyorlardı. Hârun Reşîd'in maskarası İbn Ebû Meryem ve Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın maskarası Caferek buna örnektir. Aktarılanlara göre, birgün Hârun Reşîd, maskarası İbn Ebû Meryem'i sabah namazına kaldırır. Maskara abdest aldıktan sonra halifenin arkasında namaza durur. Ancak halifenin namaz kıldığı sırada "Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim!"²⁵ âyetini okurken "Vallahi bilmiyorum niçin" der ve onun

¹⁸ Şikârî, *Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi]*, Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, s. 41; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* -F. Giese neşri-, hazırlayan: Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 72.

¹⁹ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*, cilt: X, çeviren: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 368.

²⁰ Bundârî, 1999, s. 74; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, cilt: X, çeviren: Abdülkerim Özaydın, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 118-119.

²¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 191.

²² Reşîdüddîn Fazlullah, *Cami'ü't Tevârih Selçuklu Devleti*, çeviren: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 178.

²³ Bundârî, 1999, s. 146; Merçil, 2011, s. 191.

²⁴ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.

²⁵ Kur'ân-ı Kerim-Yâsin-36/22.

istemeyerek de olsa gülmesine sebep olur²⁶. Hârun Reşîd, maskarasının bu hareketine gücendiğinden ona dönerek "*Ey İbn-i Ebû Meryem soytarılığa namazda da mı devam ediyorsun? Kur'an ve din hakkında dikkatli ol, onların dışında dilediğini yap!*" diyerek onu ikaz eder. Melikşah'ın Caferek adlı maskarası ise alaycı taklit ve sözlerinden dolayı öldürülmüştür. Onun söz ve hareketlerinden dolayı öldürüldüğü kesin ise de öldürülüşüne sebep olan olaylarla ilgili iki farklı rivayet vardır. Bir rivayete göre Caferek'i Nizâmü'l-Mülk'ün oğlu Belh Valisi Cemâlü'l-mülk öldürmüştür. Cemâlü'l-mülk, maskaranın Melikşah'ın huzurunda babasının taklidini yaptığını ve ondan konuşmayı adet edindiğini öğrenince büyük bir öfke ile İsfahan'a gelmiştir. Kardeşleri Müeyyidü'l-Mülk ve Fahrü'l-Mülk'ü bu duruma engel olmadıkları için azarlayan Cemâlü'l-mülk, daha sonra Melikşah'ın huzuruna çıkmış ve huzurda bulunan Caferek'i "*Senin gibiler nasıl olur da burada bulunur ve böyle bir toplulukta Sultan'ın huzurunda konuşabilir?*" diyerek azarlamıştır²⁷. Cemâlü'l-mülk'ün öfkesi yatışmamış olacak ki Melikşah'ın huzurundan çıktığında maskaranın öldürülmesini emretmiştir. Caferek'in Nizamü'l-mülk aleyhine konuştuğu dili kesildikten sonra öldürülmüştür. Ancak bazı kaynaklar Melikşah'ın da Cemâlü'l-mülk'ü Horasan amidi eliyle öldürttüğünü yazar²⁸. Buna göre, Caferek'in ölümünden sonra Cemâlü'l-mülk ve Nizâmü'l-mülk ile birlikte Nişabur'a giden Melikşah, buradan İsfahan'a dönme vakti geldiğinde Horasan amidine "*Senin için hangisi daha sevimlidir; kendi başın mı yoksa Cemâlü'l-mülk'ün başı mı?*" diye sormuştur. Horasan amidi "*Elbette kendi başım*" demesi üzerine bu sefer Melikşah "*Eğer onu öldürmezsen and olsun ki ben seni öldürürüm*" demiştir. Nihayetinde şerbetine hizmetçisi eliyle zehir konan Cemâlü'l-mülk, hükümdarın maskarasını öldürmenin bedelini canı ile ödemiştir (475/1082)²⁹. Caferek'in öldürülmesi ile ilgili ikinci rivayete göre ise Caferek Nizamü'l-Mülk aleyhine konuştuğundan değil Melikşah'ın oğlu Davud'un ölümü sırasında söylediklerinden dolayı Melikşah'ın emriyle öldürülmüştür. Bu rivayete göre Caferek, İbn Behmenyâr'ın yanında onunla birlikte içki içmekte iken kadehi eline alıp "*Ölüm meleği Davut'u almak için geldi, ama Ahmet'i almayacak*" demiştir. İbn Behmenyâr da Caferek'den geri kalmamış, içki içip şarkı söylemiştir. Olan biteni öğrenen ve oğlu Davud'un ölümünden dolayı son derece üzgün olan Melikşah, İbn Behmenyâr'ın evini

²⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, cilt: I, çeviren: Halil Kendir, Yenişafak Yayınları, İstanbul 2004, s. 43; İbn Kesir, X, 1995, s. 363.

²⁷ İbnü'l-Esir, X, 1987, s. 118.

²⁸ İbnü'l-Esir, X, 1987, s. 118-119; Bundârî, 1999, s. 75. Caferek adındaki maskaranın hikâyesi Selçuk-Nâme'de daha farklı anlatılır. Buna göre Melikşah'ın kulağına, Caferek ve İbn Behmenyâr'ın, Melikşah'ın oğlu Davud'un ölümünden (474/1081-1082) dolayı sevindikleri ve hatta Caferek'in eline kadeh alıp "*... Azrail aşkına*" içtiği haberi gelir. Melikşah'ın aklı başından gider. İbn Behmenyâr'ın evini bastıran ve orada gerçekten de bir eğlence meclisinin kurulmuş olduğunu öğrenen Melikşah, duyduklarına şahitlik eden erkek ve kadın şarkıcıları da dinledikten sonra emreder. Caferek'in dili üç parçaya ayrılır ve daha sonra öldürülür. İbn Behmenyâr'ın da gözlerine mil çekilir. Bkz. Ahmed b. Mahmud, I, 1977, s. 141-142.

²⁹ İbnü'l-Esir, X, 1987, s. 118-119.

kuşatıp kulağına gelenlerin doğru olup olmadığını öğrenebilmek için şarkıcı kadın ve erkekleri sorgulamış, onlar da duyduklarını doğrulayınca Caferek'in dilini üç parçaya ayırıp öldürtmüş, İbn Behmenyâr'ın da gözlerine mil çektirmiştir³⁰.

Caferek, *Zübdetü'n-Nusra*'da sultanın cücesi şeklinde geçer ki bu da cücelerin maskara olarak Selçuklu saraylarına girmelerine bir örnek teşkil eder³¹. Priscus da *Maskara Zercon*'un boyunun çok kısa olduğunu söyler. Priscus ayrıca bu maskarayı tarif ederken sırtında bir kamburu olduğundan, burnunun yassılığundan ve büyüklüğünden, bacaklarının yamukluğundan ve yüzünün de bacakları gibi çirkin olduğundan bahsederek kısa olan boyu haricinde oldukça biçimsiz bir vücuda sahip olduğunu anlatır³².

Irak Selçuklu Hükümdarı Mesud'un 1141/536 kışını Bağdad'da, etrafına topladığı cariye ve maskaralar ile eğlenerek geçirdiği kaydedilir³³. Yine Irak Selçuklu hükümdarlarından Süleymanşah'ın maskaraları vardı. Hükümdar, kötü devlet idaresi ve yaşayışından dolayı tahtından ve canından olmadan hemen önce maskaraları, Emîr Şerefeddîn Girdbâzû tarafından öldürülmüştür (1160). Bu devlet adamı vaktiyle, içki içtiği için ayıpladığı Süleymanşah tarafından maskaralarına oyuncak edilmişti. Maskaralardan biri ona edep yerini gösterecek kadar ileri gidince öfkeyle hükümdarın yanından ayrılmıştır. Daha sonra ayılan Süleymanşah özür dilemiş olsa da öfkesi yatışmamıştır³⁴. Hükümdarı tutuklatmadan önce maskaralarını öldürmesi bu öfkeyi göstermektedir. Sıranın kendisine geleceğini bilmeyen Süleymanşah'a, maskaralarının öldürülmesini ise "*Ben bunu sırf senin hükümdarlığını muhafaza gayesiyle yapıyorum*" diye açıklamıştır³⁵.

Maskaraların hizmetinde buldukları kişilere oldukça yakın oldukları, kişisel yaşam alanlarına kadar girebildikleri görülür. İbn Kesîr, Hârûn Reşîd'in maskarası İbn Ebû Meryem'i, kendisi ve ailesi ile birlikte yaşaması için sarayına

³⁰İbnü'l-Cevzî, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zâman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III, Sultan Melikşah Dönemi", Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler, cilt: II, hazırlayan: E. Semih Yalçın-Süleyman Özbek, Berikan Yayınları, Ankara 2005, s. 374.

³¹Bundârî, 1999, s. 74. Ayrıca bkz. A. Ezgi Dikici, "Saltanat Sembolü Olarak "Farklı" Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", *Toplumsal Tarih*, sayı: 248, Ağustos 2014, s. 16-25. Selçuk-Nâme'de Caferek için, "*Melikşah'ın oğlu Ahmed'in atabegliği ve lalalığı ile görevlendirilen*" bir emir olduğu kaydedilmektedir. İbnü'l-Cevzî de Caferek'in "... sultanın oğlu Ahmet'e eğitim yaptırıp" yetiştirdiğini kaydeder. Bkz. Ahmed b. Mahmud, I, 1977, s. 141; İbnü'l-Cevzî, II, 2005, s. 374.

³²Priscus, 2017, s. 50, 56.

³³Bundârî, 1999, s. 177.

³⁴Ahmed b. Mahmud, II, 1977, s. 99-100; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, cilt: XI, çeviren: Abdülkerim Özeydin, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 220. İbnü'l-Verdî bu olaydan bahsederken Süleymanşah'ın yanında annesinin olduğunu da söyler. Ancak maskaralardan bahsetmez ve bu maskaralıkların, Hemedan dışındaki bir köşkte iken, çokça içmiş haldeki Süleymanşah tarafından yapıldığını anlatır. Bkz. İbnü'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, tercüme ve notlar: Mustafa Alican, Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 101.

³⁵İbnü'l-Esîr, XI, 1987, s. 220.

yerleştirdiğini yazar³⁶. Maskaralar, hükümdarlar ile kurdukları yakınlık ve arkadaşlık sebebiyle kaynaklarda çoğu zaman, hükümdara sohbet arkadaşlığı yapan, tavla, satranç gibi oyunlarda eşlik eden, güzel sözlerle hükümdarın gönlünü sıkılmaktan kurtaran kişiler olan nedimlerle birlikte anılmışlardır³⁷. Ancak maskaraların da hükümdarlar ile tavla, satranç gibi oyunlar oynadıkları görülmektedir. Hükümdara aynı zamanda bir arkadaş olan maskaralar bu yakınlıktan doğan cesaretle hareket edebilmekteydiler. Alp Arslan'ın oğlu Arslan Argun'un, maskarası ile olan ilişkisi bu surettedir. Selçuk-Nâme'de aktarılanlara göre Arslan Argun, Horasan Amîdi Muhammed b. Mansûr el-Nesevî'ye öfkelenmiş ve onu gördükçe sayıp dökmeye, "*Seni öldüreyim mi yoksa boynunu mu vurayım, ne dersin*" diyerek ölümle tehdit etmeye başlamıştır. Buna karşın sesini çıkaramayan Horasan amîdini düştüğü durumundan Arslan Argun'un maskarası kurtarmıştır. Maskaranın ansızın Horasan amîdinin yüzüne bir tokat attıktan sonra "*Beni öldürme desene ey ahmak*" demesi, Arslan Argun'u güldürünce Horasan amîdi affedilmiştir. Horasan amîdi, kendisini ölüm tehlikesinden kurtaran bu maskaraya bin dinar vererek onu ödüllendirmiştir³⁸. Ahmed b. Mahmud bu olayı duyan halkın "*Bir tokadın bir kişiyi ölümden kurtarıp bir kişiye bin dinâr kazandırması şaşılacak şeydir*" dediğini söyler³⁹. Maskaralar hizmetine girdikleri kişiler tarafından da mükâfatlandırılırlardı. Örneğin bir gün Hârûn Reşîd'in maskarası İbn Ebû Meryem söz ve hareketleriyle halifeyi kahkahalara boğunca, halife ona 100.000 dirhem para verilmesini emretmiştir⁴⁰. Bazı durumlarda ise hüküm sahibi kişilerin maskaralarla fazla vakit geçirmesi eleştirilmiştir. Hülâgu Han'ın (1256-1265) Bağdad'ı ele geçirmeden hemen önce Halife Mustasım Billah (1242-1258) ile mektuplaştığı sırada devlet adamları, vezirin yanında toplanarak devleti içine düşürdüğü durumdan dolayı halifeyi "*eğlence sevenlerin ve maskaraların arkadaşı*" diyerek tahkir etmekteydiler⁴¹. Yine, İranlı ünlü hiciv şairi Ubeyd-i Zâkânî (ö. 772/1371) hakkında Devletşah şu hikâyeyi aktarır: Bir gün yazdığı bir eserini incü hanedanı şahlarından Ebû İshak'a (1343-1353) sunmak üzere saraya gelmiştir. Ancak şahın yanında maskaranın olduğu ve onunla meşgul olduğu söylenerek huzura kabul edilmez. Bunun üzerine şair kendi kendine "*Hezl [hezel/alay] erbabı daima padişaha yakın olduğu, âlimler ve fazıllar bundan mahrum kaldığı halde, insan niçin ilim tahsili için uğraşır? Niçin sabahlara kadar medrese çerağının dumanıyla latif dimağını karartır*" diyerek dönüp gider. Şair, saraya girmesine bir maskara yüzünden engel olunmasına çok içerlemiştir. Öyle ki,

³⁶ İbn Kesir, X, 1995, s. 363.

³⁷ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, cilt: VIII, çeviren: Ahmet Ağırakça, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 23.

³⁸ Ahmed b. Mahmud, I, 1977, s. 59; Merçil, 2011, s. 191.

³⁹ Ahmed b. Mahmud, I, 1977, s. 59.

⁴⁰ İbn Kesir, X, 1995, s. 363-364.

⁴¹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çeviren: İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanî, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 34.

daha sonra “*ilim ve hünerden el çekmen akıl kârı değildir*” diye birinin onu ayıplaması üzerine şu rubaiyi okumuştur:

“*Ey Efendi, sakın ilim talebinde bulunma.
Sonra günlük nafakanı kazanmak için apışıp kalırsın.
Git maskaralık et, çalgıcılık öğren ki
Küçükten büyükten hakkını alabilesin*”⁴².

Maskaralarla vakit geçirmemek ve devlet meseleleri ile alâkadar olmak hükümdarların oğullarına tavsiye ettikleri, vasiyet ettikleri konulardan biri olmuştur. Tahtını kaybederek İstanbul’a giden ve Kırım’da ölen Türkiye Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddîn Keykâvus hasta yatağında oğlu Gıyâseddîn Mesud’a tavsiyeler verirken kendi pişmanlıklarından bahsetmiş, hükümdar olmak istiyorsa dikkat etmesi gereken konulardan birinin de “*maskaralığı sanat edinen taife ile düşüp kalkma*”ması olduğunu söylemiş ve onu tembihlemiştir⁴³. Her ne kadar maskalar Ortaçağ saraylarında sık görülen kişiler olsa da bazı hükümdarlar onları meclislerine sokmamıştır. Örneğin I. Alâeddîn Keykubâd’ın şakadan hiç hoşlanmadığı ve yakınlarından veya nedimlerinden birinin söz ya da hareketle görevinin dışına çıkması halinde onu azarlayıp derhal meclisinden uzaklaştırdığı kaydedilmiştir⁴⁴. I. Alâeddîn Keykubâd’ın ciddi konulardan, tarihi olaylardan, devlet meselelerinden bahsetmeyi sevdiği bilinmektedir. İbn Bîbî’nin *meclisinde şakaya yer vermediğini* söylediği bu hükümdarın böylece maskara edinmediği de anlaşılmaktadır.

Maskaralardan hükümdar hizmetine girmiş kişilerin alalade insanlar olmadıkları, birçoğunun belirli bir eğitime, zekâyâ ve kültüre sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki mizah yetenekleri yanında, sahip oldukları vasıfların da etkisiyle eğitilmiş sınıftan kişileri güldürebiliyor, üst sınıfın meclislerinde onları eğlendirebilecek nükteli sözler söyleyebiliyorlardı. İbn Kesîr, Hârun Reşîd’in maskarası İbn Ebû Meryem’in oldukça bilgili olduğundan bahseder⁴⁵. Ayrıca bunlardan bir kısmı maskaralıktan devlet hizmetine yükselebilmişlerdir. Örneğin, Melikşah’ın maskaralarından olan Turşek maskaralıktan emîr-i hacibliğe yükselmiştir⁴⁶. Erdoğan Merçil, Turşek adındaki bu maskaranın Melikşah tarafından Yemen’in fethi ile görevlendirilen ve Yemen’in fethinden sonra Aden’e gelişinin yedinci günü çiçek hastalığından ölen emîr olabileceğini söyler⁴⁷. Yine Sultan Sencer zamanında isyan eden Herat Valisi Emîr Ali Çetrî, Sencer’in maskarası idi ve Sencer onu önce emîr-i hacipliğe getirmiş ardından Herat’a vali olarak göndermişti⁴⁸. Ali Çetrî, Gûr Hâkimi Alâeddîn Hüseyin b.

⁴² Devletşah, *Şair Tezkireleri*, çeviren: Necati Lugal, Pinhan Yayınları, İstanbul 2011, s. 370-371.

⁴³ İbn Bîbî, II, 1996, s. 245.

⁴⁴ İbn Bîbî, I, 1996, s. 246.

⁴⁵ İbn Kesîr, X, 1995, s. 363.

⁴⁶ Merçil, 2011, s. 191.

⁴⁷ Merçil, 2011, s. 191; İbnü’l-Esîr, X, 1987, s. 176.

⁴⁸ Reşîdüddîn Fazlullah, 2010, s. 178.

Hüseyin'in isyanında ona katılmış ve destek vermiştir. Ancak Herat civarında yapılan savaşı kaybederek Gûr Hâkimi ile birlikte esir düşmüştür (544/1149-1150). Sultan Sencer Ali Çetrî'nin derhal öldürülmesini emretmiştir⁴⁹. Reşideddîn'e göre Ali Çetrî'nin isyanı Sencer'e çok ağır gelmiş ve onu şaşırtmıştı⁵⁰. Râvendî de Ali Çetrî'nin isyanı için "Bu isyan sultana çok ağır gelmişti. Çünkü Ali Çetrî, sultanın maskaralık derecesinden hâciblik mevkiine kadar yükselttiği bir yetiştirme idi" demektedir⁵¹. Bunun yanında Sultan Sencer'in nedimlerinden Felek adındaki kişinin de bir maskara olduğu kaydedilmiştir⁵².

Maskaralar Selçuklu sarayları gibi Osmanlı saraylarında da görülürler. Kaynaklarda Yıldırım Bayezid dönemine (1389-1402) kadar maskaralarla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmasa da bu hükümdar ile birlikte bazı bilgilere tesadüf edilmektedir. Buna göre, Yıldırım Bayezid'in Arap lakâplı Habeşî bir maskarası vardır. Bu maskara, bir dediği iki edilmeyen, sultan hiddetlendiği zamanlarda ona söz söyleyebilen tek kişidir. Aynı zamanda Yıldırım Bayezid'in hiddetle verdiği bazı kararlarda da devlet adamlarının hal çaresi için kendisine başvurduğu görülür⁵³. Bu olaylardan birine göre, Yıldırım Bayezid bir seferinde kadıların rüşvet aldığı öğrenmiş ve bu kişilerin Yenişehir'de bir evde toplanmalarını ve yakılmalarını emretmiştir. Bunun üzerine Veziriazam Çandarlı Ali Paşa sultanın maskarası Arab'ı çağırarak, eğer kadıların kurtarır mısa ne isterse vereceğini söylemiştir⁵⁴. Maskara Arab hemen giyinerek sultanın huzuruna çıkmıştır. Ondan bir isteği olduğunu söyleyen Arab, sultanın "Dile, ne dilerse" demesi üzerine Bizans'a elçi olarak gitmek istediğini, tekfurdan 40-50 keşiş isteyeceğini anlatmıştır. Bayezid bunun sebebini sorduğunda ise kadıların öldürelim yerine bunları getirelim demiştir. Bayezid, kadılığı verecek olsa kendi kullarına vereceğini söyleyerek maskarasına kızmıştır. Ancak maskara konuşmasına devam ederek, kadılığa okumuş adam gerektiğini söylemiştir. Yıldırım Bayezid "Bre Arab! Bu kadılar okumamış mıdır?" diyerek çıkışınca da "Sultanım! Okumayan kadı olur mu?" demiştir. Maskara Arab böylece Yıldırım Bayezid'in, kadıların yıllarca okumuş kimseler olduğunu hatırlamasını sağlamıştır. Devamında Maskara Arab Bayezid'in, okumuşlarsa neden rüşvet alıp kötü işlere tevessül ettiklerini sorması ve Arab'ın "Onu pašalar bilir" demesi üzerine ise bu soruyu huzura çıkan Ali Paşa'nın cevaplamasının yolunu açmıştır. Ali Paşa nihayetinde söz hakkı bulunca, kadıların az bir gelire sahip olduklarını anlatmış, affedilmelerini hatta gelirlerinin artırılmasını sağlamayı

⁴⁹ Kazvîni, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, editör: Erkan Göksu, (hazırlayan: Ayşe Ayna, Bilal Şahin, Ayşe Alhan, Sevgi Kübra Akdemirel, Ayşe Tepe, Sibel Temiz), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 73; Reşideddîn Fazlullah, 2010, s. 178.

⁵⁰ Reşideddîn Fazlullah, 2010, s. 178.

⁵¹ Râvendî, *Râhat-üs-sudûr ve Âyet-üs-sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, cilt: I, çeviren: Ahmet Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 172.

⁵² Bundârî, 1999, s. 146; Merçil, 2011, s. 191.

⁵³ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, 1992, s. 34.

⁵⁴ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, 1992, s. 36.

başarmıştır⁵⁵. Yıldırım Bayezid'in hizmetindeki Maskara Arab'dan başka II. Murad döneminde de sarayda maskaralara rastlamaktayız. 1432'de Venedik'ten yola çıkan ve 1433 senesinde Osmanlı topraklarını dolaşan Bertrandon de la Broquiere, II. Murad'ın Milano dükünün elçisini kabul edişini anlatırken orada bir cüce ve iki saray maskarasının bulunduğundan bahseder⁵⁶. Ancak bu maskaralara ilişkin başka bilgi vermez. Sadece "... bir cüce ile marifetlerini göstermekte olan iki genç saray soytarısı..." nın II. Murad'ı beklemekte olan Rumeli Beylerbeyinin yanında olduğunu söyler⁵⁷.

Osmanlı'da maskaraların II. Murad'dan sonra da saraylarda yer almaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Onlar şenliklerde de boy göstermekteydiler. III. Murad döneminde (1574-1595), Şehzade Mehmet'in (III. Mehmet/1595-1603) sünneti için düzenlenen büyük şenlikte yer aldığını ve izleyenleri güldürdüğünü gördüğümüz çok sayıdaki maskara bunu göstermektedir (Resim-3, Resim-4). Sûrnâme-i Hümâyûn'daki, 52 gün 52 gece devam eden şenlik ile ilgili minyatürlerde yer alan maskaraların bazı gösterimleri, onların güldürüde, gündemdeki çeşitli olayları da kullandıklarını, olayları alaycı biçimde sunarak izleyenleri güldürdüklerini ortaya koyar⁵⁸. Ancak elbette burada maskaraların siyasî gündemi bir güldürü veya yergi malzemesi olarak kullanmaları bir ilk değildir. Öyle anlaşılıyor ki, maskaralar gündemin ve yaşanan olayların sıkı birer takipçisi idiler.

4. Cezerî'nin Maskara Otomatı

Maskaraların ortaçağın eğlence hayatında, hükümdarların meclislerinde, saraylarda kendilerine yer bulmuş olmalarının en önemli göstergesi XII. yüzyıl Müslüman bilgin ve mühendisi Cezerî (ö. 630/1233) tarafından bir maskara otomatının yapılmış olmasıdır. Cezerî fısıkiyeler, su saatleri, çeşitli araç ve makinelerin yer aldığı *El-Câmi' Beyne'l-İlm* adlı eserinde eğlence amaçlı tasarladığı bir maskara otomatının (otomatik makine) çizimlerini vermiştir⁵⁹. Cezerî, Artuklu sarayında başmühendistir⁶⁰. Dolayısıyla eserinde çizimlerini verdiği bu otomat, maskaraların eğlence hayatındaki yerini gösteren önemli bir belgedir.

Maskara otomatı, eklemeli bakırdan ve bağdaş kurmuş halde tasarlanmıştır. Giyinik haldedir. Sol elinde bir nilüferin sapını tutmaktadır. Diğer elinde ise bir

⁵⁵ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, 1992, s. 34-36; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, cilt: I, hazırlayan: Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949, s. 337-339.

⁵⁶ Bertrandon de la Broquiere, *Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşiri Seyahati*, editör: Ch. Schefer, sunuş: Semavi Eyice, çeviren: İlhan Arda, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 244.

⁵⁷ Bertrandon de la Broquiere, 2000, s. 244.

⁵⁸ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, r. 99, 100, 112, 113; And, 1999, s. 133.

⁵⁹ Cezerî, 2002, s. 139.

⁶⁰ Külcü, 2015, s. 1.

kadeh vardır. Otomat, bu kadehe konulan şarabı kendi kendine ağzına kadar götürebilmekte ve içebilmektedir. İçtikten sonra ise kadehi indirerek beğendiğini gösterir şekilde başını sallamaktadır. Düzenlenen bir eğlencede *toplantının başkanı* bu otomatı şaka yapmak istediği kişiye, dizine oturması ve şarap içirmesi için verir. Başkan, maskara otomatının ne zaman içindeki haznede biriken şarapları altından akıtacağını bilir. Şaka yapmak istemezse belirli bir miktardan sonra otomat toplantı yerinden dışarı çıkarılır ve birkaç kadeh daha içirilip bütün biriken şarabın akıtılması sağlanır. Ancak otomatı verdiği kişiye şaka yapmak isterse şarap bu sefer o kişinin üstüne akar (Resim-1, Resim-2)⁶¹. Bu otomatın maskaraların mizah duygusuna, cüretkâr şaka ve hareketlerine uygun şekilde tasarlandığı görülmektedir.

5. Sonuç

Mizahın çekiciliği ve maskaraların güldürü yeteneği, onları eğlence hayatının önemli bir parçası yapmıştır. Böylece kimi zaman eğlencelerde ve seyirlik oyunlarda sanatlarını icra ederek halkı güldürürken kimi zaman da hükümdarların huzurunda ve eğlence meclislerinde orada bulunanları kırıp geçirmişlerdir. Bazen doğrucu, bazen iğneleyici bazen cüretkâr bazen de sadece komik veya edepsiz olan söz, taklit ve hareketleriyle kendilerine yer bulmayı ve kabul görmeyi başarmışlardır.

Maskaraların bir kısmı hükümdar, halife, vezir gibi zengin ve güç sahibi kişilerin hizmetine girmiştir. Bunlar geçimlerini, hizmetine girdikleri kişilerden sağlamaktaydılar ve onları güldürdüklerinde hediye ya da para ile mükâfatlandırılırlardı. Onlarla ilgili aktarılan hikâyelerde maskaralar çoğunlukla insanları gülmekten kırıp geçiren, bazen kişi ya da kişileri ölümden kurtaran, bazen hükümdara kimsenin söylemeye cesaret edemediği şeyleri söyleyebilen, bazen de bel altı espriler yapan veya edepdışı hareketlerde bulunan kimseler olarak tarif edilmiştir.

Ortaçağ Türk-İslâm dünyasında hükümdar hizmetine giren, saraylarda eğlence meclislerinde olduğu görülen pek çok maskara vardır. Büyük Selçuklu, Irak Selçuklu, Eyyûbî, Karamanoğulları, Abbasî ve Osmanlı sarayları buna örnektir. Maskaralar, zamanın haberlerinden ve meydana gelen gelişmelerden de haberdardılar ve gündemi takip etmekteydiler. Nitekim hizmet ettikleri üst tabaka ve hükümdarların hizmetinde olmak bunu gerektiriyordu. Onların kıvrak bir zekâyâ sahip oldukları ve bunlardan bir kısmının devlet hizmetine kadar yükselebildiği anlaşılmaktadır.

⁶¹ Cezeri, 2002, s. XLVIII, 139.

Resim-1. Cezerî'nin maskara otomatı (Cezerî, 2002, s. XLVIII)

Resim-2. Maskara otomatının iç aksamını gösteren çizim (Cezerî, 2002, s. 139, 142)

Resim-3. 1582 şenliğinde maskaralar- Sümnâme-i Hümayûn (And, 1982, r. 99, 100)

Resim-4. 1582 şenliği-Safevi kavuğuyla alay eden maskaralar-Sümnâme-i Hümayûn (And, 1982, r. 112, 113)

6. Kaynaklar

- AHMED B. MAHMUD, 1977, *Selçuk-Nâme*, cilt: I-II, hazırlayan: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- AND, M., 1982, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____, 1999, "Soytari: Tiyatronun Yaşam Suyu", *Sanat Dünyamız*, sayı: 74, kış, s. 127-135.
- ANNA KOMNENA, 1996, "Alexiad. Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi. Malazgirt Sonrası", çeviren: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ANONİM, 1992, "Tevârih-i Âl-i Osman", -F. Giese neşri-, hazırlayan: Nihat Azamat, İstanbul.
- BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE, 2000, "Bertrandon de la Broquière'in Denizaşiri Seyahati", editör: Ch. Schefer, sunuş: Semavi Eyice, çeviren: İlhan Arda, Eren Yayınları, İstanbul.
- BUNDÂRÎ, 1999, "Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi", çeviren: Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- CEZERÎ, 2002, "El-Câmi' Beyne'l-ilm ve'l-'Amel en-Nâfi' fi es-Sinaâ'ti'l-hiyel", hazırlayan: Sevim Tekeli-Melek Dosay-Yavuz Unat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- CÜVEYNÎ, 1998, "Tarih-i Cihangüşa", çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEVLETŞAH, 2011, "Şair Tezkireleri", çeviren: Necati Lugal, Pinhan Yayınları, İstanbul.
- DİKİCİ, A. E., 2014, "Saltanat Sembolü Olarak "Farklı" Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", *Toplumsal Tarih*, sayı: 248, Ağustos, s. 16-25.
- GENÇ, Ö., 2012, "Ortacağ Avrupasının Dini ve Sosyal Hayatına İlişkin Bir Bildiri: Duplex Legationis Edictum", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 31, sayı: 51, s. 39-62.
- İBN BÎBÎ, 1996, "El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)", cilt: I-II, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İBN HALDUN, 2004, "Mukaddime", cilt: I, çeviren: Halil Kendir, Yenişafak Yayınları, İstanbul.
- İBN KESÎR, 1995, "El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi", cilt: X, çeviren: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- _____, 2000, “*El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi*”, cilt: XIII, çeviren: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, 2005, “*Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zâman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III, Sultan Melikşah Dönemi*”, Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler, cilt: II, hazırlayan: E. Semih Yalçın-Süleyman Özbek, Berikan Yayınları, Ankara, s. 287-435.
- İBNÜ'L-ESÎR, 1987, “*İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*”, cilt: X, çeviren: Abdülkerim Özaydın, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul.
- _____, 1987, “*İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*”, cilt: XI, çeviren: Abdülkerim Özaydın, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul.
- _____, 1989, “*İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*”, cilt: I, çeviren: Abdullah Köşe, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul.
- _____, 1991, “*İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*”, cilt: VIII, çeviren: Ahmet Ağırakça, redaktör: Mertol Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul.
- İBNÜ'L-VERDÎ, 2017, “*Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*”, tercüme ve notlar: Mustafa Alican, Kronik Yayınları, İstanbul.
- KAZVÎNÎ, 2015, “*Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*”, editör: Erkan Göksu, (hazırlayan: Ayşe Ayna, Bilal Şahin, Ayşe Alhan, Sevgi Kübra Akdemirel, Ayşe Tepe, Sibel Temiz), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- KURTDERE TOK, Ö., 2009, “*Soytari-Ressam İlişkisi*”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- KÜLCÜ, R., 2005, “*Ortaçağ Anadolu'sunun Büyük Mühendisi El-Cezeri*”, Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, s. 1-9.
- MEHMED NEŞRÎ, 1949, “*Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*”, cilt: I, hazırlayan: Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, E., 2011, “*Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*”, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- MEVLÂNÂ, 2007, “*Fîhi Mâ Fih*”, çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul.
- MUTÇALI, S., 1995, “*Arapça-Türkçe Sözlük*”, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- ÖKTEN, S., 1993, “*Cezeri*”, DİA, cilt: VII, s. 505-506.
- PRISCUS, 2017, “*Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*”, çeviren: Ali Ahmetbeyoğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

RÂVENDÎ, 1999, “*Râhat-üs-sudûr ve Âyet-üs-sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*”, cilt: I, çeviren: Ahmet Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, 2010, “*Cami’ü’t Tevârih Selçuklu Devleti*”, çeviren: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul.

_____, 2013, “*Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*”, çeviren: İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞİKÂRÎ, 2005, “*Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîlerin Tarihi]*”, Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul.